

צור קשר | בית | ידעון | אלפון | שער לסטודנטים | שער לסגל האקדמי | שער לסגל מנהלי | J

חיפ

[חיפוש ב:](#)

אתר התיאטרון הישראלי
החוג לאמנות התיאטרון
אוניברסיטת תל אביב

בית | ערכים | ספרי תיאטרון | עלינו | הכותבים | צור קשר

◀ החוג לאמנות התיאטרון > אתר התיאטרון הישראלי > ארכיון התיאטרון הישראלי > על כתיבת דוחקי הקץ

על כתיבת דוחקי הקץ

תגיות: אמנות התיאטרון

דוחקי הקץ. צילום: ג'ראר אלון

על כתיבת דוחקי הקץ

מאת מוטי לרנר

ביום 25 בפברואר 1994 התעורר ד"ר ברוך גולדשטיין, רופא קופת חולים לאומית בקריית ארבע, לבש מדי צה"ל, התפלל שחרית, נס למוקד הרפואי בקריה, טלפן לקב"ט וביקש שג'יפ מחלקת הביטחון יסיע אותו למערת המכפלה. בהגיעו נכנס לאולם אברהם כשבידו רוב גליל, עבר לאולם יצחק ושם פתח באש ללא הבחנה על כ-500 מתפללים מוסלמים. עד שהוכה למוות בידיהם הוא הרג 29 בני אדם ופצ כ-125.

כעבור יומיים החליטה הממשלה על הקמת ועדת חקירה ממלכתית בראשות נשיא בית המשפט העליון, השופט מאיר שמגר. הוועדה אספה נתונים, חקרה 106 עדים, בחנה 1,140 מוצגים, ניתחה את פרשת הטבח במשך כארבעה חודשים והגיעה למסקנה שגולדשטיין פעל לבד בלא סיוע מאיש, כנראה מתוך מצוקה אישית ולחצים פוסט-טראומטיים ועל רקע ההחמרה במצב הביטחוני בחברון לאחר הסכמי אוסל למיטב הבנתי, הבחנה זאת חלקית ושטחית וככל הנראה גם לא מבוססת.

הוועדה הקדישה את מרבית הדוח שלה להסדרי התפילה בין יהודים לערבים במערת המכפלה, לסידורי האבטחה, להיערכות המודיעינית ולתפקוד המשטרה והצבא. כל מסקנותיה עוסקות בתחומים אלה. היא אפילו לא טרחה לחקור את השאלה, שבעיני היא מהותית ביותר האם היו יסודות תיאולוגיים למעשהו של ברוך גולדשטיין? האם גולדשטיין פעל, בין השאר, בהשראת בירורים הלכתיים ופסיקות הלכתיות שנדונו בחברון ובקריית ארבע לפני ביצוע הטבח?

גולדשטיין היה אדם שומר מצוות, וכרופא התלבט בשאלות הלכתיות רבות, כגון כיצד לפעול כאשר חולה צריך לקבל טיפול בשבת וכאשר יש לתת לחולה מים ביום כיפור; ומה דינן של השתלות ותרומות איברים. בשאלות הללו התייעץ גולדשטיין עם רבנים ופעל על יסודות הלכתיים. המחזה **דוחקי הקץ**, שהוצג בתיאטרון החאן הירושלמי, בוחן את האפשרות שגולדשטיין היה זקוק לאישור הלכתי לטב שביצע, ולצד אותם מניעים שזיהתה הוועדה פעל גם בהשראת בירורים הלכתיים ורעיונות תיאולוגיים שנחשף להם בשנים שלפני הטבח.

כתיבת מחזה שונה במהותה מפסיקת דין בבית משפט. המחזאי אינו בוחן ראיות על פי פרוצדורה משפטית. העדויות שגבית, כמחזא במהלך התחקיר לא הוקלטו. הן אינן קבילות בבית משפט, ולכן גם המסקנות שאליהן הגעתי בסוף תהליך הכתיבה אינן בבחינת פסק ד משפטי. אף על פי כן, נדמה לי שתהליך הכתיבה, שהתבסס על הניסיון להתקרב לאישיותו של גולדשטיין ככל האפשר, להתחקות אח ההשפעות שנחשף להן, הרעיונות שפעמו בתוכו והאידיאולוגיה והתיאולוגיה שבשמן פעל, מעלה השערות חשובות לגבי המניעים הדתי למעשהו הנורא.

אחד השלבים הראשונים בתחקיר שערכתי לקראת כתיבת המחזה היה קריאת הספר **תורת המלך**, שכתבו הרבנים יצחק שפירא ויוס אליצור משיבת עוד יוסף חי ביצרה. הספר כולל אמירות בוטות וקשות. הפרק הראשון, למשל, עוסק בשאלה אם "לא תרצח" חל גם על גו ומגיע למסקנה שהוא חל על רצח של יהודי. בלבד; הפרק השני דן בהכרח להרוג גוי שעובר על אחת משבע מצוות בני נח; הפרק השלישי עוסק בשאלה מתי מותר וצריך להרוג גוי כדי להציל יהודי; הפרק הרביעי דן בערכה של נפש הגוי מול נפש היהודי ומגיע למסקנות חמורות ביותר, המתירות הריגת גוי משום שנפשו אינה חביבה לפני הקב"ה ואף קובע שמותר להרוג גוי כדי לרפא באיבריו יהודי.

אמנם **תורת המלך** נכתב כ-15 שנה אחרי הרצח, אך מרבית הביטויים ההלכתיים בו התקיימו בחברון עוד לפניו. יעיד על כך המאמר "בירור הלכות הריגת גוי" מאת הרב עידו אלבה, ראש הכולל במערת המכפלה, שהתפרסם חודש אחרי הטבח במטרה להצדיקו. לאח פרסומו הואשם הרב אלבה בהסתה ונדון למאסר. מעניין כיצד היינו מגיבים לו היה כוהן דת נוצרי באירופה מפרסם מאמר דומה תח הכותרת: "בירור הלכות הריגת יהודי".

מאמרו של הרב אלבה וגם **תורת המלך** נתלים באילנות גבוהים ושניהם גדושים ציטוטים מגדולי תורה בישראל – בעיקר מתוך **משנה תור** של הרמב"ם. ועדת שמגר, שהייתה מודעת למאמרו של הרב אלבה, לא בדקה אם היה קשר בינו לבין גולדשטיין ואם תוכן המאמר הגי לידיעתו. כדי לבדוק אם היה קשר ביניהם ואם תוכן המאמר "בירור הלכות הריגת גוי" אכן הגיע לידיעתו של גולדשטיין, פנית לרב אלבו הוא השיב שגולדשטיין לא הגיע לשיעוריו, אך סבר שהדברים שלימד בכולל במערת המכפלה אכן הגיעו לאוזניו באמצעות תלמידיו. זא ועוד, הרב אלבה הדגיש: "אני מקווה מאוד שהדברים שלימדתי הגיעו לידיעתו של גולדשטיין". מדבריו התרשמתי שהוא רואה במעשה ש גולדשטיין מצווה והיה שמח לו היה לו חלק בקיומה.

רב העיר קריית ארבע משנת 1976 ועד ימינו הוא הרב דב ליאור, שנתן "מכתב אישור" לספר **תורת המלך** בלי לקרוא את הכתוב ב בדיעבד הוא מסתייג מכמה מקביעותיהם של הרב שפירא והרב אליצור, ובמיוחד מקביעתם שמותר להרוג תינוקות אויב חפים מפשי משום שכאשר יגדלו יהיו לאויבים – אך בשיחתי איתו הייתה זו הסתייגותו היחידה. זאת ועוד, ביום השנה הראשון למותו של גולדשטיין הו ספד לו ואמר שהוא קדוש יותר מקדושי השואה. לדבריו, הוא לא שיבח את המעשה אלא רק את מסירות הנפש של גולדשטיין למען עמ אך קשה שלא להשתאות למשמע הדברים: האם נאמרו רק כדי לבטא את הערכתו לגולדשטיין לאחר מעשה או שמא ייתכן שהיה קשר ב הרב ליאור לגולדשטיין לפניו – קשר שכלל גם דיונים הלכתיים הקשורים בהריגת גויים? ועדת שמגר לא ניסתה אפילו לחקור את הסוגיה.

התחמקות הוועדה מחקירת הרב ליאור תמוהה עוד יותר לנוכח פעילותו בקריית ארבע ובחברון. להזכירכם, ב-1987 פרסם אחד מאסיו המחתרת היהודית, העיתונאי חגי סגל, את הספר **אחים יקרים**, שבו תיאר את קורות המחתרת שניסתה להתנקש בראשי ערים פלסטיניו ביצעה כמה מעשי רצח בחברון, תכננה לפוצץ את מסגדי הר הבית ונתפסה בעת הטמנת מטעני חבלה בשישה אוטובוסים בירושלי המזרחית. בין השאר מספר בו סגל בפרוטרוט על פגישה שנערכה בחברון לאחר רצח שישה תלמידי ישיבה, שבה נכח הרב ליאור. הוחלן בתמיכת הרב ליאור, לבצע פיגוע המוני. ואכן, כעבור זמן מה תקפה המחתרת במכללה האסלאמית, רצחה שלושה סטודנטים ופצע כשלושים. ועדת שמגר ידעה זאת, ואף על פי כן לא חשדה בקשר בין הרב ליאור לגולדשטיין. הרב ליאור המשיך בפעילות דומה גם לאח הטבח שביצע גולדשטיין, ובשנת 1995 שלח מכתב לארבעים רבנים ושאל אם דין מוסר חל על יצחק רבין. הרמז ברור – אם אכן חל על דין מוסר, הרי דינו מוות.

לאור הדברים האלה מנסה המחזה **דוחקי הקץ** לבחון את האפשרות שהיה קשר בין הרב דב ליאור לבין ברך גולדשטיין לפני הטבח ולבר את משמעותו. הרב ליאור אינו מכחיש שגולדשטיין היה מבאי ביתו, אבל טוען שביקר אצלו כדי לטפל באשתו החולה. הוא מכחיש שה ביניהם שיחות בנושאים אחרים, אם כי ידועה מחלוקת שהייתה ביניהם בעניין התפילה לשלום המדינה וראשיה: אחרי חתימת הסכם אוס דרש גולדשטיין להוציאה מן התפילה שלאחר הקריאה בתורה בשבת, ואילו הרב ליאור פסק להשאירה. אך האם אפשר להתעלם, למשי מן ההטפה הקבועה של הרב ליאור במשך כל שנות כהונתו בקריית ארבע? האם ייתכן שבדרשת השבת שלו בפרשת זכור שלפני פורי קרא – כפי שעשה פעמים מספר גם אחרי הטבח – למחות את זכר עמלק וממשיכי דרכו? האם ייתכן ששומעיו – וביניהם גולדשטיין – הבי שעריי חברון הם ממשיכי דרכו של עמלק? האם ייתכן שבדרשות אלה נוצרה התשתית האמונית והרגשית הנחוצה לביצוע הטבח, וכאש התווספה לתשתית הזאת חרדה פוסט-טראומטית אצל גולדשטיין, הוא קם ועשה מעשה?

המחזה מנסה להציע עוד אפשרות, המתבססת על כתיב הרב יצחק גינזבורג, אז ראש ישיבת קבר יוסף בשכם וכיום נשיא ישיבת עוד יוס חי ביצרה. הרב גינזבורג תמך ללא עוררין במעשה הטבח של גולדשטיין ואף כתב בשבחו את הקונטרס "ברוך הגבר", שהתפרסם כשנ לאחר מכן ומתאר את גולדשטיין כקדוש. הרב גינזבורג מנמק את הטבח בחמישה נימוקים שהוא מבסס בבירור הלכתי מפורט: קידוש השנ הצלת נפשות, נקמה, ביעור הרע ומלחמה. אך בדברי הסיכום הוא מעלה אפשרות נוספת: לדעתו ייתכן שהקב"ה עצמו התגלה לגולדשטי וציווה עליו להפר את התורה כדי לדחוק את הקץ; דהיינו – לבצע את הטבח כדי לכפות על הקב"ה לשלוח לנו את המשיח.

רעיון זה אינו בגדר חידוש. יהודה עציון, התיאולוג של המחתרת היהודית שנלכדה ב-1984, אשר יזם את התוכנית השטנית לפוצץ א מסגד כיפת הסלע ומסגד אל-אקצא על הר הבית בירושלים – תוכנית שלא הייתה בגדר רעיון מופשט אלא נערכו הכנות מעשיות לביצועה נימק את הרעיון בכך שפיצוץ המסגדים הללו יביא למלחמת גוג ומגוג, ואז יאלץ הקב"ה לשנות את לוח הזמנים שלו ולשלוח לאלתר משי שיצילנו. הרב גינזבורג מייחס לגולדשטיין מניע דומה המבוסס על אותו טיעון אסכטולוגי הזו. לא במקרה ביצע גולדשטיין את הטבח במקו קדוש. לא במקרה ביצע אותו בפורים. הרב גינזבורג מרמז, שבחזונו של גולדשטיין נרקמה תוכנית שאפתנית הרבה יותר מאשר ביט הסכמי אוסלו – ליצור קטסטרופה שתביא לשינוי קוסמי, שהרי ביאת המשיח היא תחילת הגאולה.

רעיון דחיקת הקץ שבבסיס האקטיביזם המשיחי, ולפיו בני אדם מסוגלים לעשות מעשים שיכפו על הקב"ה לשלוח משיח, הוא רעיון מעור חלחלה, ורבים בציונות הדתית מתנערים ממנו מכול וכול ומכנים את עציון ואת הרב גינזבורג בשמות גנאי חמורים. למרות זאת ממשי הרעיון לקנן בשיבות קיצוניות ברחבי הארץ – בעיקר בהתנחלויות – ולהגיח מהן מפעם לפעם. אי-אפשר להתעלם מהחשש, שברגעי ייאוו – למשל, אם תחליט ממשלה ריבונית על נסיגה מיהודה ושומרון – יאחזו יחידים או קבוצות ברעיון העוועים הזה ויגרמו לקטסטרופ שתמיט עלינו חורבן.

ארז שפריר כברוך גולדשטיין בהצגה **דוחקי הקץ** (בבימוי רוני ניניו, תיאטרון החאן, 2013). צילום: ג'ראר אלון

כיצד הופכים את סיפור הטבח שביצע ברוך גולדשטיין למחזה? איך משתמשים בפענוח מניעיו כפי שנדון לעיל כהשראה לכתיבה דרמטית? עוד לפני שהתחלתי בכתיבה התברר לי שגולדשטיין אינו הפרוטוגוניסט של המחזה. הסיבה העיקרית לכך היא שמחזאי הבונה גיבור פרוטוגוניסט, חייב לחוש כלפיו אמפתיה גדולה, ומאחר שאהדה כזאת לא חשתי כלפי גולדשטיין, נאלצתי לבחור פרוטוגוניסט אחר. כך נולד גיבור דרמטי בדוי – מחזאי, שהיה בנעוריו דתי-לאומי, בוגר ישיבת אלון שבות שאף לימד בה לאחר שירותו הצבאי, ובשלב מסוים חי שאמונתו התערערה. הוא יוצא בשאלה ונעשה מחזאי חילוני.

אמנם המחזאי הוא אדם חילוני כבר בראשית המחזה, אך תהליך אובדן האמונה שלו מתואר בפרוטרוט. על אף שהדמות דמיונית, מבוססת התהליך שעברה על פרשה שהתרחשה במציאות. ב-1992 נשא הסופר ס. יזהר דברים בכנס התנועה ליהדות הומניסטית ובהם ניתח אספר יהושע. מתוך קריאת הטקסט הגיע למסקנה שיהושע ביצע רצח עם בעמי כנען שכבש. נדמה לי שכונתו של ס. יזהר לא הייתה להעמיד את יהושע לדיון, אלא לנסות לפתח קריאה ביקורתית של הטקסט המקראי, קריאה המכירה במשמעות המוסרית של תהליך כיבוש הארץ. לאחר פרסום הדברים רעשה הציונות הדתית, ורבני ישיבת אלון שבות, החל ברב אהרן ליכטנשטיין וכלה ברב יעקב מדין, הח' לסגור על יהושע המקראי ולטעון, שהשמדת תושבי כנען הייתה הכרחית ומוצדקת. ההתנצחות בינם לבין ס. יזהר מרתקת ביותר.

בהשראת ההתנצחות הזאת בנית את דמותו של הפרוטוגוניסט. כאשר היה מורה לתנ"ך בישיבה ולימד את ספר יהושע, החל לתהות על משמעותו המוסרית של כיבוש הארץ המתואר בו. שאלותיו עוררו תגובות קשות, כל הרבנים בישיבה הצדיקו את יהושע, והוא חש שאי יכול להאמין בתורה המצווה על ג'נוסייד ובאלוהים שנתן אותה. עד מהרה עזב את הישיבה והתגרש מאשתו, שהסכימה עם הרבנים. בייחוד נשאר לחיות עם אמו והמשיך ללמוד בישיבה תיכונית באפרת.

עלילת המחזה נפתחת כאשר המחזאי מגלה שבמסיבת פורים שנערכה בישיבה התיכונית שבה לומד בנו, הוא התחפש לברוך גולדשטיין תופעה זו אינה חריגה; בשנים הראשונות לאחר הטבח הייתה תחפושת כזאת נפוצה מאוד. יתר על כן, עשרות בנים ובנות נקרו בווריאציות שונות על שמו של גולדשטיין - ואפשר למצוא רשימות כאלה בספר הזיכרון "ברוך הגבר" שהוציאו לאור מעריציו. ההזדהות ש בנו עם גולדשטיין גורמת למחזאי לצאת למסע – לא רק להצלת נשמת הבן, אלא גם לשינוי המציאות המעודדת הזדהות כזאת. במסעו הוא נפגש עם כמה מהרבנים שלדעתו יצרו את המציאות הזאת, ובשיחותיו עמם הוא מגלה מוטיבים מעוותים, גזעניים ואלימים של היהודים שאותה לא הכיר, אשר יצרה כנראה את השכנוע הפנימי אצל גולדשטיין לקום ולבצע את הטבח הנורא.

מסעו של המחזאי מושתת על המסע שעברתי במהלך התחקיר לכתיבת המחזה. לשמחתי, הצלחתי להיפגש עם מרבית הרבנים הנזכרים בו. היחיד שלא פגשתי הוא הרב יצחק גינזבורג, אך נפגשתי עם כמה מתלמידיו הקרובים. השיחות עם הרבנים היו מרתקות. לא הסתרו את מטרותי ואת עמדותי, ונדמה לי שגם נעניתי בגילוי לב וקיבלתי הסברים מפורטים על עמדותיהם ביחס לספר **תורת המלך**, לקונטרס "ברוך הגבר" ולעצם מעשהו של גולדשטיין. נדהמתי לגלות את ההבנה למעשה ואת חוסר הנכונות לגנות אותו. בפגישה עם כעשר מתלמידי הרב גינזבורג שבאו לראות את ההצגה, רק אחד מהם הסכים לומר שהוא מגנה את הטבח.

בפגישות אלה התקשיתי שלא להבחין בעיוות שחל בשיפוט המוסרי אצל בני שיחי. העיוות נוצר בגלל אימוץ דוקטרינות תיאולוגיות שחלו עתיקות יומין, שהתבססו להפתעתי בעיקר על הרמב"ם ועל ספרו **משנה תורה**. הספר גדוש פסיקות הלכתיות, שהיסוד הגזעני בהן מסמ שיער: גויים שנשטים למות, אסור להצילם ואסור לרפא אותם אפילו בשכר; אסור לקחת רפואה מהגוי; אסור אפילו להשיא לו עצה טובה ועוד.

אך הדוקטרינה התיאולוגית המסוכנת ביותר התגלתה ברעיון המשיחי. דווקא רעיון זה, שנועד להדגיש את הנשגב שביהדות, יצר למעש את העיוות העמוק ביותר. הוא גויס לא רק להצדקת הכיבוש, אלא גם להצדקת מעשים מטורפים כמו התוכנית לפיצוץ מסגדי הר הבית ב-1984 והטבח שביצע גולדשטיין ב-1994. גם מעשי הטרור המכונים "תג מחיר" מנומקים בטענה שהם מאיצים את הגאולה. אין זאת אלא שהאוטופיה שבבסיס הרעיון המשיחי, הכמיהה למשיח שיסנה סדרי עולם ויקים את מלכות ישראל הקדושה, ביטלה את האחריות של להקמת חברה מתוקנת ושוחזרת צדק בידי בני אדם – וליתר דיוק, בידינו אנו.

בסוף העלילה נכשל המחזאי הדמיוני, גיבור המחזה, ב"תיקון" הרבנים שעמם נפגש. הוא נכשל אפילו בתיקון בנו יחידו, שלמענו יצא למסע נדמה לי שכישלונו של הפרוטגוניסט להציל את היהדות מידי הרבנים הפונדמנטליסטים אינו מרפה את ידיו של הצופה בהצגה, אלא להפך כישלון זה פועל כמנוף קונסטרוקטיבי ומחזק את תחושת הצופה שההידרדרות המוסרית בקרב רבני הציונות הדתית מסכנת גם אותו ואקיומו, וכי עליו לנקוט עמדה ולעשות מעשה שיתמוך בתיקון שבו נכשל הפרוטגוניסט. אני מקווה שכך אמנם חשו מרבית הצופים בהצגה.

מחקרים אחרונים

אמני מופע יהודים ותיאטרון
יהודי במזרח ...

ירמיהו מאת סטפן צווייג,
בבימויו של משה...

"קהל נכבד ברגע זה מתחיל
סיפור המחזה": ...

אודות	בתי ספר, חוגים ותכניות	סגל
אירועים	ביה"ס לאדריכלות ע"ש עזריאלי	אלפון
העשרה והשראה באמנויות	ביה"ס למוזיקה ע"ש בוכמן-מהטה	סגל אקדמי - לפי יחידות
הפסטיבל הבינלאומי לסרטי סטודנטים	החוג לאמנות התיאטרון	מורים, חוקרים ועוזרי הוראה
יצירת קשר	החוג לתולדות האמנות	סגל מנהלי
קמפוס בטוח - מניעה וטיפול	ביה"ס לקולנוע וטלוויזיה ע"ש סטיב טיש	הדוקטורנטיות.ים של הפקולטה לאמנויות
בהטרדה מינית	התכנית הרב תחומית באמנויות	
הגלריה האוניברסיטאית לאמנות	התכנית הבינתחומית באמנויות	
	המסלול לעיצוב במה, קולנוע וטלוויזיה	
	לימודי משחק	

אוניברסיטת תל אביב
בעקבות הלא נודע

מידע כללי	לימודים	סגל ומינהלה	נגישות
יצירת קשר ודרכי הגעה	רישום לאוניברסיטה	אגפים ומשרדי מינהלה	נגישות בקמפוס

אלפון	מידע למתעניינים בלימודים	ארגון הסגל המנהלי	מניעה וטיפול בהטרדה
דרושים	חישוב סיכויי קבלה לתואר ראשון	ארגון הסגל האקדמי הבכיר	הנחיות בדבר חוק חופ
נהלי האוניברסיטה	לוח שנת הלימודים	ארגון הסגל האקדמי הזוטר	הצהרת נגישות
מכרזים	ידיעונים	כניסה ל-My Tau	הגנת הפרטיות
מידע לשעת חירום	כניסה לאזור האישי	תנאי שימוש	
מבקרת האוניברסיטה			
תקנון משמעת ופסקי דין			

אוניברסיטת תל אביב עושה כל מאמץ לכבד זכויות יוצרים. אם בבעלותך זכויות יוצרים בתכנים שנמצאים פה ו/או השימוש שנעשה בתכניך שנעשה בתכנים אלה לדעתך מפר זכויות [נא לפנות בהקדם לכתובת שכאן <<](#)

אוניברסיטת תל-אביב, ת.ד. 39040, תל-אביב 6997801